

תפילה על קברי צדיקים ובמיוחד על קבר ר' נחמן מברסלב

הקדמה

עם ישראל לדורותיו ועדותיו נסע להתפלל על קברי צדיקים. בדורנו מנהג זה תופס תאוצה. גם כשאנו בארץ ישראל, רבים נוסעים לקברי צדיקים בחו"ל, ובמיוחד לקברו של ר' נחמן מברסלב. במאמר זה נעסוק בשאלות על עצם התפילה על קברים, על תפילת כוהנים בהם, על היציאה מא"י לצורך זה ועל תפילה בקברו של ר' נחמן.

1. המקור לתפילה על קברי צדיקים והפסיקה הספרדית והאשכנזית

התפילה בקברי צדיקים גרמה לדיונים בין גדולי ישראל בכל הדורות.¹ מקורה בתענית (טז, א):

למה יוצאין לבית הקברות? פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. מאי בנייהו? איכא בנייהו קברי נכרים.

התוס' (ד"ה יוצאין) לומדים מדברי הגמ' שגם בתשעה באב יוצאים לבית קברות, "שהרי ט"ב הוי תענית ציבור כמו שהיו עושין כן מפני הגשמים".

מקור שני נמצא בגמ' סוטה (לד, ב) על כלב שפירש מהמרגלים והלך לחברון להשתטח על קברי האבות, וביקש שם: "בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים".

¹ עיין במאמרו היסודי והחשוב של ידידי הרב ד"ר יחזקאל ליכטנשטיין הי"ו: "עלייה לקבר ותפילה שם - דרישה אל המת?", תחומין כ (תש"ס) עמ' 188. הלכנו לכיוון שונה והוספנו צדדים אחרים למנהג זה, ו"את והב בסופה".

וכן מצינו שרב מני השתטח על קבר אביו (תענית כג, א), ורבי יהושע השתטח על קברי בית שמאי (חגיגה כב, א).

בבראשית רבה (וישלח פרשה פב, והובא גם ברש"י בבראשית מ"ח, ז ד"ה ואקברה שם) נזכרה קבורת רחל דווקא בדרך, כדי שתתפלל על בניה שיעברו דרכה. וז"ל:

ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה וגו'. מה ראה יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת, אלא צפה יעקב שהגלויות עוברות משם, לפיכך קברה שם שתבקש עליהם רחמים. הדא הוא דכתיב (ירמיה ל"א, יד-טז) "רחל מבכה על בניה" וגו', "כה אמר ה' מנעי קולך מבכיי" וגו' "ויש תקוה לאחרייתך" וגו'.

וכן מובא ע"י ר' חיים ויטאל (שער רוח הקודש דף קי) בעוסקו ב"עניין דבקות עם הצדיקים והשתטחות על קברם...ובשעת שהעולם צריך לרחמים וחיים":²

האמנם אחר פטירתם מייחדים כאשר כבר עשוהו בהיותם בחיים, וגם הם שם מתפללים על החיים כנודע בפר' שמות (דף טז, ב. ובפרשת אחרי דף עא, א), כמו שמצינו באבות העולם שהם מתפללים על החיים כנודע בזוהר בפרשת שמות, ובגמ' מס' מציעא פרק הפועלים (פה, ב) בעובדא דר' חייא ובניו. ומבואר שם בספר הזוהר שאלמלא תפילת המתים לא היו החיים מתקיימים.

הרמב"ם (תעניות ד', יח) והמאירי (תענית טז, א ד"ה אע"פ) מביאים רק את הטעם הראשון לציאה לבית הקברות בתענית ציבור, "אנו חשובים לפניך כמתים", וכן מרן המחבר בהלכות תעניות (או"ח תקע"ט, ג). אך הוא לא מביא את עניין ההליכה לבית הקברות בהלכות תשעה באב (או"ח תקנ"ט), אף שבב"י הוא מזכיר את התוספות הנ"ל, וכן בהלכות ערב ראש השנה הוא לא מזכיר זאת, כדלקמן.

לעומתם, התוספות בסוטה (שם ד"ה אבותי)³ והמהרי"ל (מובא לקמן), ובעקבותם הרמ"א (דרכי משה או"ח סו"ס תקפ"א. ובהגהותיו לשו"ע הל' תשעה באב תקנ"ט, י; וכן בהל' ערב ר"ה סו"ס תקפ"א, ד), מציינים שנוהגים לילך על הקברות כדי שייבקשו עלינו מתים רחמים. הדברים מפורשים בדרכי משה סו"ס תקפ"א:

כתב מהרי"ל (מנהגים הל' ר"ה, ג)⁴ דנוהגים בערב ר"ה וערב יו"כ לילך על הקברות

² רח"ו מדבר על תפילת הצדיקים במוותם יותר מבחייהם, עקב הפנייה וההשתטחות על קברם, יעויין שם בתחילת הקדמה ה'.

³ בתוס' רק נזכר שהולכים בתשעה באב לבית הקברות אך מהבנת האחרונים בו (משנ"ב ס"ק מא, כף החיים סע' פ, ערוה"ש סע' ז) משמע שההליכה היא כדי לבקש רחמים.

⁴ אמנם במהרי"ל הנמצא אצלנו (מהדור' שפיצר, מכון י-ם תשמ"ט) נזכר: "שכל אדם ילך לבית

למען להכניע עצמו ליום הדין, והמנהג בזמן הזה לומר על הקברות תחינות ובקשות, כי בעוד לבו נכנע תפילתו רצויה, ודעת המתים מהני, כמו שמצינו בכלב שנשתטח על קברי אבות.

המהרי"ל (מנהגים הל' תענית, יח) יותר חד בעמדתו על חשיבות הענין. וז"ל:

אמר מהר"י סג"ל, מה שרגילין ללכת לבית הקברות בתעניות יש כמה טעמים בגמ', לומר שאם אין אתה מרחם עלינו לראות בעינו תעניתנו הרינו מתים ח"ו. ואמר דנראה לו טעם אחר, משום דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קדש. והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם, אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה.

התוספת שלו היא שזהו מקום קדוש והתפילה בו יותר מתקבלת.⁵

גם בספר חסידים (מהדו' מרגליות ס' תג) מדגיש את הטובה שהמתים עושים לחיים המבקשים מהם, וגם הוא מביא את המקרה של כלב. וזו לשונו:

ברזילי הגלעדי אמר (שמואל ב' י"ט, לח) אמות בעירי כי הנייה יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשין על נשמתן טובה ומטיבים להם באותו עולם, וגם כשמבקשים מהם הם מתפללים על החיים וכלב בן יפונה נשתטח על קברי אבות.

גם ר' נתן בליקוטי הלכות (הוצ' קרן ר' ישראל אודסר, ירושלים, עמ' תפט), בפרשת ויחי על הנאמר אצל יוסף (נ', כה): "והעליתם את עצמתני", אומר בשם הזהר שזה דומה למעלת קברי הצדיקים:

ואיתא בזהר הקדוש שעיקר הגאולה היה ע"י עצמות יוסף שלקחם משה והתקשר אליהם, זהו בחינת עצם הפלגת מעלת קברי הצדיקים שמועיל להאדם מאוד לתיקון נפשו להוציא אותו מגלותו הכבד דהיינו גלות הנפש" וכו'.

מכל הנ"ל משמע שהיה מנהג ללכת אל קברי צדיקים כאשר אצל חכמי ספרד הראשונים לא הייתה לכך משמעות של תפילה לצדיקים.⁶ לעומתם, חכמי אשכנז נטו

הקברות להשתטח על קברי צדיקים בערב ר"ה". אך ברור שלהשתטח משמעותו להתפלל, כפי שמסבירו הרמ"א. וכן במג"א (תקע"ט, יא) ובמשנ"ב (תקפ"א, א, כז).

⁵ ניתן להבין במהרי"ל שאין הוא מדבר על תפילה אל הצדיקים אך לפי הדברים שלו, המובאים במנהגי ר"ה בדרכי משה (ס' תקפ"א) נאמר במפורש: "ודעת המתים מהני", משמע שהמתים מבקשים עלינו בעקבות פנייתנו.

⁶ וכן עוד בהמשך, בעיקר אצל המאירי בעניין תפילה דרך אמצעי פרק 3, וכן אצלו והריטב"א בעניין לועג לרש בפרק 4.

לראות בקברי צדיקים מקום מיוחד לתפילה.

2. דורש אל המתים

כמובן שראשונים ואחרונים מזהירים שלא ישים מגמתו נגד המתים, אלא יפנה אל ה', שירחם עליו בזכות הצדיקים, כדברי מהרי"ל הנ"ל. לכן נהגו בחוג הגר"א ותלמידיו, וכן הרבה רבנים בגרמניה, למעט בהליכה לקברים.⁷ אמנם, סיכם הב"ח (יו"ד סוס"י רי"ז):

מיהו כבר החזיקו במנהג זה ואין מוחה, ויש לזה סמך בספר הזוהר.

בגשר החיים (ה"ב, כ"ו, דיון מפורט בנושא, ובעמ' ריא), מביא זוהר זה (פרשת אחרי, דף עא) בתור סיכום לכך שאין אצל צדיקי ישראל לאחר מיתתם משום 'ודורש אל המתים', כי עליהם אמר שלמה (קהלת ד', ב): "ושבח אני את המתים שכבר מתו", שנשמות הצדיקים אינן מסתלקות לגמרי ובאות לבקש רחמים לפני ה'. לכן צריך רק לבקש מהם שימליצו ויתפללו עלינו לפני ה'. הרי שהדגש כאן הוא להתפלל אל הצדיקים שיבקשו לפני ה' עבורנו.⁸

3. פנייה ישירה אל ה' ולא דרך אמצעי

בעיה נוספת בתפילה על קברות היא השימוש באמצעי בפנייה אל ה'. בעיה זו קיימת לא רק ביחס למתים אלא גם ביחס לתפילות שיש בהן פנייה למלאכים, כגון הפיוט בסליחות: "מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים".⁹ לעניין זה שורשים בדברי הגמרא בסנהדרין (מד, ב), על הפסוק באיוב (ל"ו, יט)

⁷ כאן, וכן בהמשך בפרק תפילה ע"י אמצעי, פרש יפה הרב יחזקאל ליכטנשטיין את הדעות השונות, עיי"ש. אמנם הוא משייך את המהרי"ל למתנגדים, וראה לעיל שהבנו את המהרי"ל אחרת. כך שייך את ר' חיים פלטיאל ממגדבורג, תלמיד המהר"ם מרוטנברג, ואת מהר"י מינץ, כשבעצם גם מהם לא ברור איסור זה אלא רק חשש, כאשר זו כוונת האדם. בהמשך הוא "מגייס" גם את הרמב"ן ע"פ דרשתו "תורת ד' תמימה" (כתבי רמב"ן, מהדו' שעוועל, כרך ראשון עמ' קעא) שהוא נגד פנייה לאמצעי; אך שם הוא עוסק בעובדי ע"ז שפנו למלאכים, ובדרך אגב מזכיר שלא להתפלל ולא נצווה למלאכים אלא לה'.

⁸ עד כמה זה דומה לגישת המהרי"ל, תלוי בהערה 5 לעיל.

⁹ בהרחבה על כך עיין ש. עמנואל, על אמירת פיוט 'מכניסי רחמים', המעיין, תשרי התשנ"ח.

"היערוך שועך לא בצר":

ריש לקיש אמר: כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. רבי יוחנן אמר: לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו, ואל יהו לו צרים מלמעלה.

רש"י מסביר בדברי ריש לקיש ש"אין צרים יכולים להסטינו מלמעלה", ובדברי ר' יוחנן: "שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים". לעומתו, המאירי נוהר מכך, ומסביר זאת על בני אדם: "ולעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין כחו, וישתדל ברוב אוהבים, שאין לך אוהב שאין לו מקום". וכן חוזר ומדגיש (סנהדרין לח, ב), שהמלאכים רק שותפים בביצוע על דרך ההשתלשלות, ואין לייחס להם שום כוח שיפנו אליהם בענייני תפילה וכד': "שאינו אנו צריכים למכניסי רחמים ולסרסורין לפני הקב"ה, אלא נקרא והוא יענה בכל קראנו אליו".

לעומתם, שבולי הלקט (סדר ראש השנה סי' רפב), תומך מאד בפנייה למלאכים:

ואומרים מכניסי רחמים כו'... ואין בזה משום משתף שם שמים ודבר אחר, שאינו דומה למה ששנינו (סוכה ד', ה) "ליה ולך מזבח", והרב ר' אביגדור כהן צדק זצ"ל הביא ראיה על זה מהא דאמרינן בסנהדרין (מד, ב)... וגם במדרש שיר השירים על פסוק "השבעתי אתכם", אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה, הוליכו תפילתי ודמעתי לפני הקב"ה ותהיו מליצי יושר לפניו שימחול לי על הזדונות ועל השגגות, ונאמר (איוב ל"ג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף.

לפי גשר החיים ח"ב הנ"ל (עמ' ריב-ריג), גם המתנגדים מלפנות למלאכים, יודו שיש מקום לפנות לצדיקים המתים. וכך הוא כותב:

אפילו ר' חיים ויטאל שהיה כ"כ מרתת לדבר אל מלאכים, אפילו לבקש מהם ברכה, היה אומר: "אבות העולם אהובי עליון, חלו נא" וכו' ואף שאין לדמות בין צדיק חי לנשמת צדיק מת... עם כל זה, גם לאחר פטירתו, גדול הוא יותר ממלאך, כדכתיב (זכריה ג', ז): "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה", זאת אומרת, שהמלאך הוא בחינת עומד, ונשמת הצדיק בחינת מהלך, לפי העילוי שהי מתעלה והולך בחייו.

4. לועג לרש

בעיה נוספת אפשרית בתפילה בקברות צדיקים היא הטענה אותה טוענים חלק מהראשונים לפיה יש בכך משום 'לעג לרש'. הריטב"א (תענית טז, א ד"ה גמ' הא, וכן לקמן המאירי), למשל כותב שהתפללו דווקא מחוץ לבית הקברות משום 'לועג לרש'. וז"ל:

ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם, שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש, וכל שכן שאסור בקברי גוים, וברחוב הוא דמתפללין כדאיתא במגילה בפרק בני העיר (כו, א), אלא להכניע לבם שהם חשובים כמתים, או כדי שיבקשו המתים עליהם רחמים היו יוצאין שם אחר שהתפללו.

אך בכף החיים (או"ח תקפ"א, ס"ק צא) דוחה את דברי הריטב"א, מכוח התוס' והר"ן על הר"ף (תענית ה, ב בדפי הר"ף, ד"ה ולמה יוצאים) המביאים את המנהג ללכת לבית הקברות, ואף שהר"ן גם מציין שמנהג זה לא מופיע במשנה או בברייתא, כמו שמציינים המאירי והריטב"א, אעפ"כ היו נוהגים כן בימי האמוראים. הר"ן אף שולל את המנהג להביא את ספר התורה לשם, משום 'לעג לרש', אף שבחידושי אנשי שם על אתר, מביא שני מקורות מהזוהר למנהג זה. גם באות צח, ממשיך כף החיים להביא בשם השל"ה ואחרים על חשיבות ההשתטחות על קברי צדיקים.

גם הרא"ה קוק (אורח משפט, או"ח סי' כ) מסביר שאין בכך 'לועג לרש'. וז"ל בנו הרצ"י בשמו:

ובשם כאאמו"ר שליט"א אודיעהו שיש לצדד בזה בזכותו של מי שהורה לעשות כן,¹⁰ א' ע"פ דברי ספר חסידים שבאדם גדול וצדיק לא אמרינן במתים חפשי, וא"כ ליכא לועג לרש. ב' השיטה מקובצת בספ"ק דב"ק (ראה לקמן) שכתב, דבחזקיה שהרבה תורה הרבה לא הוי לועג לרש בישיבה שהושיבו על קברו, וא"כ הכי נמי גם בשאר אדם גדול, ואולי בתפילה על קברו דוקא כשהרבה תפילה בחייו מידה כנגד מידה, כמו התם... ושמעון הצדיק היה אומר, אבות פ"א מ"ב, העולם עומד על התורה העבודה וגמ"ח. וג' ד' הר"י מיגש שגם בכל אדם ליכא לועג לרש אם ידוע שעושים זה לכבודו. אמנם התוס' שם בב"ק מוכח דלא סבירא להו כל חילוקים אלה רק הרחקת ד' אמות.

5. הקמת ישיבה ליד קברי צדיקים

מצאנו גם לימוד תורה מסודר ליד קברי צדיקים, במסכת בבא קמא (טז, ב) אודות חזקיהו: "וכבוד עשו לו במותו - מלמד, שהושיבו ישיבה על קברו". יש בכך נחת רוח לצדיק הטמון שם. בשיטה מקובצת שם בשם תלמיד ר' פרץ פותר את בעיית 'לועג לרש', שמשום שחזקיהו הרבה תורה אז אין זה לועג לרש, שממשיך לתת לו

¹⁰ אמנם נקט בלשון לימוד זכות, אך ההסברים ההלכתיים מוכיחים כי סבר שיש לנוהג כך על מי לסמוך לכתחילה.

כבוד בהגדלת תורתו, כפי שהיה בחייו, או שהושיבו את הישיבה במרחק ד' אמות. ועוד שם בשטמ"ק כתב גם כן בשם שו"ת הרי מגאש (סי' מז) שזה היה "בחסם שהיתה לו ישיבה בחייו ומתכוונים עכשיו בני ישיבתו לכבדו ולישב לפניו כדרך שהיו ישובין לפניו בחייו, ולומר שמועות מפיו, בדברי תורה שלמדו ממנו, וכיון שהדבר ידוע שכבוד גדול יש לו בכך, אין בזה משום לועג לרש". יש בכך משום 'לועג לרש' רק כשהעוסקים בתורה על קברו אינם מתכוונים לכבודו, או שהעוסקים מועטים ואין עליהם שם "ישיבה", שמשמע מלשון זה שיושבים שם תלמידי חכמים רבים.

גם הנימוקי יוסף (ב"ק ו, ב מדפי הרי"ף, ד"ה ישיבה) כתב בשם הרמ"ה:

ואף על פי דתניא (ברכות יח, א) לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו ויתפלל בהן משום לועג לרש, היינו דעביד לנפשיה כאדם הקורא בתורה, אבל היכא דקא עביד ליקרא דשיכבא, כגון בני הישיבה לכבוד רבן, ליכא משום לועג לרש.

הבית יוסף (יו"ד שד"מ, יז), מביא את עניין הקמת ישיבה על הקבר אך מסיים באמירת דברי תורה ליד הקבר, בלא עניין ישיבה. וכן פוסק בשו"ע (שם): "מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ד' אמות או בבית הקברות", הרי שהקמת ישיבה על הקבר, ירדה מסדר היום, במשך הדורות, לפחות בימי הבית יוסף.

6. נחת רוח לצדיק, בלימוד תורה שלו

ביבמות (צז, א) כתוב:

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובכות בקבר. אמר ר' יצחק בן זעירא, ואיתימא שמעון נזירא: מאי קראה? (שיר השירים ז', י) וחכך כיינ הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים.

משמע, שהאומר דבר בשם צדיק שנפטר גורם לו שמחה ו"שפתותיו דובכות בקבר".¹¹ וכתב רבי נחמן (ליקוטי מוהר"ן יב, א):

¹¹ [הערת העורך: בתוספות על מסכת בבא קמא שנדפסו על שם 'תלמיד ר"ת ורבינו אליעזר', כתב לתרץ את הגמרא שם באמצעות דרשה זו, וז"ל (ד"ה אמר רב): "אמר רב שהושיבו ישיבה על קברו - וא"ת והאמרינן לועג לרש חרף עושהו זה העוסק בתורה לפני המת. איכא למימר דהתם בעת שמוטל לפניו ולא נקבר, אבל כשנקבר מותר לעשות כדי שיהיו שפתיו דובכות בקבר, או

כשאדם כשר לומד תורת התנא, אזי התנא נושק אותו והוא נושק התנא וגורם תענוג גדול להתנא כמו שכתוב: "שפתותיו דובבות בקבר".

כלומר שיש נחת רוח להצדיק שמזכירים את דבריו בעולם הזה.

גם בפסיקתא רבתי (תחילת פרשת זכור): "אם היה עובר בין הקברות והיה יודע שצדיק קבור שם - צריך להזכירו במעשיו". וכתב הרד"ל בהגהותיו: "מכאן מקור המנהג לקרות על קברי הצדיקים פסוקים ומאמרים מענינו של אותו צדיק". ובספר חסידים (סי' רכד) כתב: "וכל האומר דבר שמועה מפיהם, הם מתפללים עליו שם וממליצים טובה עליו".

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' י) מביא עוד סיבות להתיר מנהג זה. וז"ל:

על מדוכת שאלה זאת ישב הגאב"ד ממונקטש ז"ל בספרו שו"ת מנחת אלעזר ח"ג... מה יסוד ההיתר, על מה שנוהגים להתפלל ולקרות בתורה בציון רחל אמנו, הרי מבואר בטוש"ע יו"ד סי' שס"ז דלא יקרא ולא יתפלל תוך ד' אמות של קבר... ובדאי נתיסד המנהג עפ"י גדולי וקדושי עליון אשר בירושלים עיה"ק, שם סמוך ונראה... וכמו"כ מצד זה די"ל דבקברי אבות ואמהות שלפני הדיבור, שהיו אינם מצוים ועושים ול"ש איסור זה, ועוד זאת מדבר מכח טעמא שעושים זה לכבוד המת, ובכאלה אשר בצלם נחיה בגוים, שאזי אדרבא נחת רוח והנייה הוא להם, ועל כן בפרטות שייך זה בקבר רחל אמנו, אשר דחו"ל כשיגלה אותם... והיא עומדת ומבקשת רחמים וכו', הרי דמסוגל ביחוד תפלות ישראל על קבר רחל אמנו... הבאתי בשם העמק שאלה שאילתא י"ד, ו... בהיות ונהגו להעמיק הקבר יותר מעשרה טפחים והוי רשות אחרת. וקרא קילוס לדבריו גם בשו"ת זקן אהרן ב, פ"ה... מכל מקום ליתרון הכשר ומהיות טוב, כדאי לסדר התפלה וקה"ת בחדר השני הסמוך בקבר רחל אמנו שם, בדומה להמסודר בביהמ"ד דמערת רשב"י במירון, כמוזכר במנח"א שם.

משמע, שנהגו להתפלל ולא לחשוש ללועג לרש, במיוחד כאשר הקבורה היא למטה מי' טפחים. אלא אם כן רוצים ליתרון הכשר להתפלל בחדר סמוך. אך למעשה, מתפללים גם בקבר רחל וגם בקבר הרשב"י, ממש ליד הציון.

אמנם, אצל חלק מיהדות תימן ועוד אחרים אכן נוהגים שלא לומר קדיש או

לאו דווקא על קברו אלא מצד קבר. מפי רבי"ל. עכ"ל. ולפי שיטתו - א. כשאנו עוסק בתורה של אותו צדיק אסור ללמוד על קברו. ב. אין זה משנה אם עושה בשביל כבודו או מעט אנשים או הרבה, העיקר שלומד תורתו של אותו צדיק.].

דברי תורה אלא מחוץ לד' אמות מהקברים.¹²

7. 'יישור קו' בין האחרונים

האחרונים, גם פוסקי אשכנז וגם הפוסקים הספרדים, הביאו את הדרכי משה בהבנת המהרי"ל הנ"ל להלכה – כך כתבו הבאר היטב (או"ח תקפ"א, יז) והמשנה ברורה (או"ח שם ס"ק כז) ועוד. המגן אברהם (תקנ"ט, טו) וערוך השלחן (שם, ז) מוסיפים:

דאף המתים מצטערים בצער החיים ולכן לא מהני אם הולך על קברי עכו"ם (של"ה). ובחיי אדם (כלל קלח, ה) בענין הליכה לקברות בערב ראש השנה מזהיר שלא ללכת לקברי רשעים ושלא ישים מגמתו למתים, "אלא שיתפלל להקב"ה, שיעשה חסד בזכות המתים". גם כף החיים (תקפ"א, זה) מביא את המהרי"ל ואף מוסיף: בסידור מענה לשון יש תפילות מה שאומרים על הקברים, ומשמע שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדנו. א"א אות טז.

לסיום חלק זה, נביא את דברי שו"ת קול מבושר (חלק ב סי' ז), אשר מוסיף לאחר שמביא שגדולי עולם עשו זאת:

ובחגיגה דף כ"ב ע"ב הלך ר' יהושע ונשתטח על קברי ב"ש אמר נעניתי לכם עצמות ב"ש וכו', וביומא דף פ"ז סוף ע"א והובא לפסק הלכה בש"ע או"ח סי' תר"ו ס"ב ובש"ע חו"מ סי' ת"כ סל"ח אם מת אשר חטא לו מביא י' בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו, ובמס' מכות דף ה' ע"ב גבי ר' יהודה בן טבאי שהרג עד זומם כל ימיו היה משתטח על קברו של אותו העד וכו' דלמא בדינא קם בהדיה אי נמי פיוסי פייסיה. מכל הנ"ל מבואר שיש התקשרות של נפש הנפטר עם קברו. וגדולה מזו מצינו בסנהדרין דף מ"ז ע"ב קבריה דרב הווי שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא ופירש"י והן מתרפאין באותו עפר. ועי' שם הגדולים ח"ב בערך פרי תואר, שהלך עם הרב בעל פרי תואר על מצבות הצדיקים ועל מצבת הרב פרי חדש, נשאר הרב הנ"ל יחידי כמו רבע שעה וביקש מחילה ממנו על שהשיג על ספרו ועי' ש"ע או"ח סי' תקס"ח סי' הנודר ללכת על קברי צדיקים וכו' עיי"ש. והחתם סופר ח"ו סי' ל"ז העיד שהגאון ר' מרדכי בנעט זצ"ל ציוה קודם הסתלקותו, שאם יצטרכו איזה דבר ישתטחו על קברו. וראיתי שנדפס מכתב הגאון ר' יונתן

¹² יעויין בבית יוסף (יו"ד שד"מ, ובפירוט בברכי יוסף שם דין טז, יז), המביא הפוסקים לדעת הנוהגין לומר, וכן בשדי חמד באספת דינים (מערכת אבלות אות קטו). וכן בגשר החיים (חלק א ה', ב). וכן רוב העולם נוהגים.

אייבשיץ זצ"ל מפראג... ויש עלי חובת גברא... להשתטח על קברות אבותי בעיר אייבשיץ והם יבקשו עלי רחמים. ובשו"ת חת"ס חלק ששי סי' ד' כתב שבית הקברות דומה לבית הכנסת כיון שרגילים להתפלל שם על החיים.

משמע שברור לאחרונים שאכן יוצאים לקברי צדיקים משום שבמקום זה התפילה נשמעת יותר; או ישירות ע"י ה' בזכות הצדיקים או בתוספת המלצתם של הצדיקים עלינו לפני ה'. גם המסתייגים רק מזהירים מפני הפנייה הישירה אל המתים ומשאר הנספחים הרעים למנהג חשוב זה. אך לא כל הנספחים אל הקודש יאפילו עליו וימנעו את השימוש הנכון בו. גם הפוסקים הספרדים קבלו מנהג זה, ובציבור שומעי לקחם מנהג זה יותר מצוי. מאז התפשטות הקבלה בייחוד עם ישראל נוהר בהמוניו לקברי צדיקים מכל החוגים, ו"הנח להן לישראל, אם אין נביאים הן, בני נביאים הן" (פסחים סו, א).

8. תפילת כוהנים על קברי צדיקים

יש שהתירו לכהנים להתפלל על קברי צדיקים, וכבר כתבו התוס' (יבמות סא, א ד"ה ממגע; ב"מ קיד, ב) שאין לסמוך על הנשמע מהמדרש (מובא בילקוט שמעוני, משלי תקמ"ד), שאליהו עסק בקבורת ר' עקיבא ואמר לר' יהושע שצדיקים אינם מטמאים טעמם, משום שעיקר טעמו להתיר היה משום שהיה ר"ע מת מצווה, שלא היה מי שיקברוהו, לאחר שמת בייסורים בגזרות השמד,¹⁸ ומשום כבודו של ר"ע לא רצה להשיב לו את הטעם האמיתי. וכן הביא בפתחי תשובה (יו"ד שע"ב, ב) בשם תשובת בתי כהונה שאין לזה היתר כלל. וז"ל:

עבה"ט ועי' בתשובת בתי כהונה בית דין סי' כ"ג שכתב, דמה שנהגו איזה כהנים להשתטח על קברי צדיקים אין להם על מה שיסמוכו, דאי סמכי אהא דאיתא במדרש (הנ"ל)... ליתא, שכבר כתבו התוס'... שהיה דוחה אותו ועיקר טעמו משום דהוי מת מצווה... ואי סמכי אהא דאיתא פ' מי שמת (ברכות יט, ב) מדלגין היינו ע"ג ארונות לקראת מלכי ישראל, אם כן הכא נמי, כיון דרוב ארונות יש בהם חלל טפח הרי אין כאן טומאה דאורייתא, ולהשתטח על ק"צ לא מצינו בזה מצוה ידועה או כבוד חכמים ועוד דילמא לא נקברו כלל בארונות או נרקבו והוי כקבר סתום דהוא טומאה

¹⁸ עירובין כא, ב; וכן בבבלי יבמות קח, ב; מדרש תנחומא (ורשא) פרשת כי תבוא סי' ב; בבלי ברכות סא, ב; ילקוט שמעוני, תורה פרשת ואתחנן רמז תתלו. מהמקורות השונים, בצירופם, משמע שנהרג בבית האסורים שם בילה ושרתוהו תלמידיו.

דאורייתא ולכן שלא כדין עושין הנוהגין כן ע"ש באריכות.

וכן סוברים בעל גשר החיים (כט, יב), שו"ת ציץ אליעזר¹⁴ ושו"ת יחווה דעת (ח"ד סי' נח).

גם בעולם החסידות, המרבה בביקור בקברי צדיקים, מצאנו לאסור. כך כתב בשו"ת בצל החכמה בשם פוסקים חסידים (ח"ב סי' פב אות ב):

וע"ד גישת כהנים אל קברי צדיקים, תנאים ואמוראים הקדושים זיעועכי"א, כבר נתפשט בזה מנהג לאיסורא. עיי' ספר דברי יחזקאל מהגה"ק משינאווא זצ"ל (בשו"ת שבסוף הספר סי' א), ועיי' בס' פאת השלחן (הל' ארץ ישראל ב', יח) שכ', יש למנוע מנהג איזה בני אדם כהנים שהולכים על קברי צדיקים התנאים והאמוראים וגאונים באמנם שקברי צדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידם וכו' ורבנן קשישאי וקמאי לא עבדי הכי עכ"ל, ... גם הגאון בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ס"ד) אם כי דעתו נוטה להתיר לא הורה כן למעשה. על כן מאן ספון להורות בזה להתירא, ובפרט שהוא נגד מנהג קבוע מדורות. ובזכותא דאר"י שנתקדש בעשר קדושות מול שער השמים, וסמוך לקברות הצדיקים יקבל ה' תפלתו להושע בכל מיני ישועות וכו'.

אמנם, בדור האחרון, שוב התירו לכהנים להכנס לקבר רחל ומערת המכפלה. הגר"מ אליהו ב"קול צופייך", פרשת כי- תבוא תשס"ד כתב:

אסור לכהנים להיכנס לקברי אבות או שאר קברי צדיקים חוץ משני מקומות שמותר להם להיכנס: קבר רחל אמנו, וקברי אבות. והטעם לכך הוא משום שאין ידיעה ברורה בדבר מיקומם המדויק של אבותינו הקדושים, ומה שמסומן מקום קבורתם של אברהם של יצחק ושל יעקב במערת המכפלה אינו אלא על פי השערה ולא ידיעה ברורה, ובפרט שתיאור מקום קבורתם המובא בש"ס אינו תואם את המיקום המסומן כיום. הגאון ר' יצחק אלפיה ע"ה אמר בזמנו שמותר לכהנים להיכנס לקבר רחל ועליו אנו מסתמכים.

ואמרתי בזמנו לרה"ג צבי יהודה קוק ע"ה שכתוב בספר קונטרס היחיאלי שמותר לכהנים להיכנס לקבר רחל. הוא שאל אותי מה אומרים שם, ואמרתי לו שקוראים שם פסוקים של רחל אמנו. הוא נסע לשם אבל לא נכנס אלא עמד בדלת. כשחזר שאלתי אותו, 'מדוע לא נכנסת', והוא ענה לי 'אבא שלי לא נכנס גם אני לא נכנס'. מכל הנ"ל, משמע בברור שאין לכהנים להיכנס לקברי צדיקים, מלבד לקבר רחל ומערת המכפלה, שעליהם יצאו היתרים הלכתיים לביקור כוהנים, אך גם בהם יש

¹⁴ חלק ה סי' כ אות כא; חלק י סי' א סוף אות מד; חלק טו סי' סח.

צירופים הלכתיים ולא כולם מקבלים מסורת זאת.¹⁵

9. ההבדל בין קברים בארץ או בחו"ל

לכאורה המקורות הנ"ל העוסקים בקברי אבות וקבר רחל, עוסקים בקברים שבארץ ישראל. אך ההלכות העוסקות בתענית או בתשעה באב או בערב ר"ה ויו"כ אינן מחלקות באיזה קברי צדיקים, וא"כ הדינים שווים בין ארץ ישראל לחוץ לארץ. במיוחד, המהרי"ל והרמ"א, הנ"ל, המדברים על המנהג ללכת לקברים, משמע שמדברים על קברים בחו"ל, וא"כ הדינים שווים.

אמנם, לפי ההבנה הנ"ל במהרי"ל, שמקום קבורת הצדיקים הוא מקום קדוש, ממילא יש עניין להתפלל במקומות שיש בהם יתר קדושה, כפי שעשה כלב בתפילתו על קברי אבות במערת המכפלה (סוטה לד, ב).

אכן, מצאנו יתרון לקבורה בארץ ישראל בכלל ולמערת המכפלה בפרט, כבקשת יעקב מיוסף להיקבר במערת המכפלה. וידועים דברי רז"ל, כדוגמת רבנו בחיי (בראשית מ"ז, ו):

ושיקברנו בארץ ישראל, לפי שהאבות תאביים ומחבבים קברות ארץ ישראל, לפי שהיא ארץ קדושה מכפרת העונות כענין שכתוב (ישעיה ל"ג, כד): "העם היושב בה נשוא עון", וכתוב (דברים ל"ב, מג): "וכפר אדמתו עמו". ושם שער השמים להכנס התפלות והקרבנות, והנשמות הזוכות נכנסות דרך שם ושבות לשרשם, על כן הצדיקים מתאווים למות בארץ ישראל כדי שתמצא הנפש החכמה פתח פתוח, ולא תצטרך לטרוח ולהתגלגל, ועוד שמתני ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח, אבל מתי חוצה לארץ אינם חיים אלא ע"י צער גלגול מחילות.

במיוחד מערת המכפלה יש בה יתרון, כדברי ר' צדוק הכהן (פרי צדיק, ויחי אות ח):

וקברתני בקבורתם, היינו להכניסו למערת המכפלה דשם היה אור דיוקנא דאדם הראשון קודם הקלקול, דאיתא (ויקרא רבה כ', ב) תפוח עקבו של אדם הראשון מכה גלגל כמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. והיינו למעלה מבחינת השמש. ואחר הקלקול דניטל זיוו ונקנסה עליו מיתה לתקן הפגם. כיון שסבל המיתה זכה למדריגתו הראשונה בהנוגע לפרט נפשו אף שלא נתקן עדיין הפגם מכל העולם...

¹⁵ גם הרב אליהו מצרף צירוף הלכתי, וכן הר"ד ליאור אמר לנו כי עפ"י מחקר שנעשה במערת המכפלה אין זה המקום המדוייק, ואף הוסיפו תיקון הלכתי של פותח טפח, כדי לצאת ידי כל הדעות.

וכן זכה גם יעקב אבינו ע"ה כשהכניסו יוסף למערת המכפלה.

גם ר' נתן (ליקוטי הלכות פרשת חיי שרה כ"ג, יג) מביא בשם ר' נחמן מברסלב, על חשיבות מערת המכפלה:

כי אלו המקומות היו קדושים בקדשה נוראה מאוד, שהם מערת המכפלה שהוא שערי גן עדן, שדרך שם עולין כל הנשמות אל עץ החיים וכו', וכן מקום בית המקדש... ובוודאי גם בא"י בעצמו כל מה שהקדושה גדולה יותר מתגלה שם ההשגחה יותר ויותר... וכן במערת המכפלה שהיה מוכן לקבורת האבות לעלות דרך שם להיכלל בו יתברך.

גם בקבר רחל מצאנו לעיל סיבה לקבורתה בדרך, שתתפלל עבור בניה השבויים. משמע, שיש יתרון לתפילה בקברי צדיקים בארץ ישראל בכלל, ובמערת המכפלה ובקבר רחל בפרט.

10. האם מותר לצאת לחו"ל לקברי צדיקים

בעבודה זרה (יג, א) נאסר לכהן לצאת לחו"ל, משום גזרת טומאת ארץ העמים שנגזרה משום ספק קברות, ולכהן אסור הרי להיטמא למת. חכמים התירו לו לצאת לצורך מצוות תלמוד תורה ונישואין. לתוס' (ד"ה ללמד) דווקא למצוות אלו התירו, לפי שהן חשובות, אבל לאחרות לא. אך לשאלות (פרשת אמור סי' קג), כל שכן שהתירו לשאר מצוות. גם הרמב"ם (אבל ג', יד)¹⁶ פוסק כשאלות. השולחן ערוך (יו"ד שע"ב, א) פוסק כתוס' שאוסר לצאת לשאר מצוות, והב"ח (שם שע"ב, א ד"ה וכתבו התוס') התיר לכל מצוה. כל זה בכהן, מה יהא בישראל?

בהלכות חול המועד (או"ח תקל"א, ד) נאמר, שמותר לצאת מארץ ישראל אפילו לצורך מצווה קלה, ולכן החזר מחו"ל סמוך לחג, רשאי להסתפר בחול המועד, בתנאי שיציאתו לחו"ל הייתה להרוויח ממון או לראות פני חברו, לפי שאלו נחשבים למצוה, כפי שמפרש המגן אברהם (שם ס"ק ז), אבל לא אם נסע לטייל בחו"ל, כיוון שאין בזה מצוה ועשה איסור ביציאתו מא"י.

יתרה מזאת, פוסק הר"ש ישראלי בשו"ת ארץ חמדה (ה"א, ספר א, שער א, י):

אולם אם כוונתו לחזור, הרי היא (הנסיעה לחו"ל) מותרת לכל צורך, ואפילו לצורך הרשות... אולם שלא לצורך כלל אסור. וכל זה בישראל. וכהן אסור לו לצאת

¹⁶ עיין בספר המפתח לרמב"ם פרנקל על הלכה זאת, המביא מקורות לכך.

לסחורה, אבל למנוע הפסד, כגון להציל מידי הגויים וע"י שידון אתם ויערער עליהם, מותר.

וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קעב).

אכן מצאנו, שמותר גם ללכת לקברי צדיקים בחוץ לארץ, כמובא בשערי תשובה (או"ח תקס"ח, כ):

עיי' בה"ט ועיי' בר"י בשם פרי הארץ ח"ג כתב שאף אם יושב בא"י ונפשו איותה להשתטח על קברי הצדיקים בח"ל, או יושב בירושלים ורוצה ללכת על קברי הצדיקים שבא"י, שרי לילך אדעתא לחזור ע"ש.

וכן הובא בשדי חמד (מערכת ארץ ישראל אות א'). אמנם שם מתנה זאת בכך שאינו מתבטל באותם הימים מעבודת ד' ומצוותיו, ובמיוחד אם הוא תלמיד חכם שתורתו אומנותו שמתבטל מלימודו, וכל שכן אם רבים צריכים לו כי אז יצא שכרו בהפסדו. וכן נפסק בברכי יוסף (או"ח תקס"ח, יא), ובכף החיים (תקס"ח, קא), ובמשנה ברורה (תקס"ח, כ), וכן ביחווה דעת (ח"ה סי' נו, סוף הע' ב).

11. האם יש גם מצוה ביציאה לחו"ל לקברי צדיקים?

במקורות הנ"ל אודות רחל אמנו וכלב בן יפונה, והגמרא בתענית העוסקת ביציאה בצומות לבית הקברות, וכן בתוס' והמהרי"ל והרמ"א בהלכות ט' באב והימים הנוראים, מדובר על ימי צרה ומצוקה בהם מתפללים על קברי צדיקים. מה הדין בימים שאינם ימי צרה? האם יש מצוה ללכת להתעלות ולהשתטח בתפילה לה' על קברי צדיקים או ע"מ לקבל עזרה ע"י המלצתם? האם נצא לחו"ל לשם כך?

בהלכות חול המועד הנ"ל (או"ח תקל"א, ד) ובמגן אברהם (שם ס"ק ז), כתוב שהותר לחזור מחו"ל סמוך לחג להסתפר בחול המועד, בתנאי שיציאתו לחו"ל הייתה להרוויח ממון או לראות פני חברו, לפי שאלו נחשבים למצוה, כפי לשון המגן אברהם:

לטייל - אבל יצא להרוויח או לראות פני חברו שרי, דמקרי מצוה עססי' רמ"ח.

הרי שגם לצורך ראיית פני חברו מקרי מצוה, ומותר לצאת מן הארץ, והובא במשנה ברורה (ס"ק יד). אם כן, קל וחומר שנסיעה לקברי צדיקים מקרי מצוה.

אך במפורש יותר, מוכיחים בשו"ת קול מבשר (ח"ב סי' ז') ובשו"ת שדה הארץ

(חלק אבן העזר סי' יז) - מהמחבר (או"ח תקס"ח, י) שפסק כמהרי"ל (שו"ת סי' קיח), ש"הנודר לילך על קברי צדיקים שבמקום פלוני, ונתעכב ימים רבים ואחר כך אירע שהשכירוהו ללכת שם, די בהליכה זו". משמע, שהוא נדר מצוה.¹⁷

וכן בשדי חמד הנ"ל (מערכת ארץ ישראל אות א') בשם בתי כהונה (סי' כג): "ואפשר דאיכא מצוה להשתטח על קברי צדיקים להגן עלינו".

אמנם, הראי"ה קוק, בשו"ת משפט כהן (סי' קמז), מעיר על השדי חמד:

והלא גם בתלמוד תורה ס"ל לרבי יוסי בעבודה זרה (יג, א) דלא שרי לצאת לחו"ל אלא כשאינו מוצא ללמוד, אבל כשמוצא אסור. ולא איפסקא כוותיה כי אם מטעם שלא מן הכל אדם זוכה, ופשוט הדבר שאין זה לענין ההשתטחות על קברי צדיקים, דלא שייך כי אם ברבו שלמד ממנו ורואה בו סימן ברכה, או אולי מזה דוקא יזכה ולא מאחר, אבל לזכות ההשתטחות על קברי צדיקים מנא לן לחלק בין צדיק לצדיק, ומכל שכן שצדיקים שבארץ ישראל הלא המה הגיבורים אשר מעולם, שאין כדוגמתן. ואיך יתכן לומר שתהיה מצוה עבור זה לצאת לחו"ל, וגם על עיקר המצוה לא ידענא, דמצינו רק שהיא תועלת שע"י כך הצדיקים מבקשים עליו רחמים אבל מצוה מנלן, ואולי כיון שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים (יבמות סד, א), א"כ זהו גופו מצוה, שיגרום לצדיקים שירבו בתפילה לעשות רצון השי"ת, וק"ו שהרי גדולים צדיקים במיתתם (חולין ז, ב), ועפ"ז אולי יש לומר שעל קברי אבותיו ורבותיו אף שהם קטנים במעלה נגד צדיקי ארץ הקודש, הקבורים שם. מכל מקום אולי מתוך דקריבא דעתיהו יותר לגביה כדאשכחנא ג"כ בהשתדלות אקבריה דרבי חייא, מתנייתא דמר מתנינא (ב"מ פה, ב), א"כ יותר ירבו בתפילה נמצא שיש בזה מצוה יותר גדולה, מכל מקום אין הדבר ברור כלל לעניות דעתי לומר, שלא תספיק אהבת אבות העולם ישני חברון, עד שנצטרך לצאת על זה מארץ ישראל לחו"ל. ומה טובו דברי הגאון המחבר שליט"א שבתלמיד חכם המתבטל מתלמוד תורה, המניעה טובה, והכל לשם שמים.

בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך א, או"ח סי' י) עונה לדברי הראי"ה:

כי ע"י זכותם של צדיקים אלו ימלא השי"ת משאלותיו לטובה, ובפשטות יש לבאר דהענין הוא שהרי ע"י שיהיה לו את צרכיו יהיה ליבו פנוי לעסק התורה והמצוות, כי ליבא בכיסא תליא (ירושלמי תרומות סופ"ח), וג' דברים מרחיבין דעתו של אדם וכו' (ברכות נו, ב)... וממילא לפ"ז הוי כעין הא דאמרינן הכא, דהא דחשיב העליה

¹⁷ וכן מבינים ביחוד דעת (חלק ה' סי' נו, סוף הערה ב') וכן בשו"ת עטרת פז (חלק א' כרך א' או"ח סי' י' הערה ו).

לציון הצדיק דבר מצוה, כדי שימצא הרוחה וישוב הדעת בדעתו ובממונו, ועי"ז יוכל לקיים יותר מצוות ומעשים טובים, וק"ל... א"כ יש לומר דגם ענין התפילה חשיב כדי חייו, לא פחות מסחורה... א"כ כמו שלצורכי מזונות יוצאים לחו"ל כדי לסחור ולהביא מזונות, כמו כן יוצאים להתפלל כדי שיזכה למזונות וחי נפש, ע"ש. ולגבי הערתו של הגרא"י קוק, דמדוע צריך לצאת מאר"י להתפלל על קברי הצדיקים, תסגי ליה בשוכני עפר אשר באר"י, יש לומר דבהיות ואיכא בהכי יקרא דשכבי לשוכני עפר אשר הם בחו"ל, דמרוחקים הם ממושב בני"י, ואין דורש לנפשם ובהכי דאזיל לגביהו עביד להו ניח רוחא דלא יהיו נשכחים מלב... כעין זה בילקוט (פר' בשלח, עה"פ 'ותעל שכבת הטל') כי הנאה יש למתים שאוהביהם הולכים להשתטח על קבריהם וכו', ע"ש... ומכיון שכן אולי יש לומר שעיי"כ קריבה טפי דעתיהו לעמוד עליו בתפילה, יותר מצדיקי א"י שהכל מצוין אצלם, תחת זה שהוא פוקד את מקום משכבם. וק"ל.

ויש להשיב על סברותיו: האם יישוב הדעת זו מצוה שתצדיק יציאה לחו"ל, הרי זו הפלגת דברים, וכך נאמר על כל דבר שיהא בגדר יישוב הדעת. כמו כן, אין להשוות בין סחורה שאין לו בא"י אלא בחו"ל, לבין תפילה, העדיפה אצל צדיקים הקבורים בא"י.¹⁸ בעניין הסברא שדווקא צדיקי חו"ל זקוקים למתפללים, כי לא פוקדים קבריהם, הרי אנו זקוקים לתפילתם והמלצתם, ולא הם אלינו.¹⁹ אדרבה, הם ימליצו להתפלל על קברי אבות ותנאים ואמוראים הקבורים בא"י. אך למעשה, התירו אחרוני הפוסקים את היציאה לחו"ל לקברי צדיקים, כנ"ל.

כמו כן, לפי המובא בשם ר' נחמן מברסלב בהמשך, כי קברי צדיקים יש להם מעלת ארץ ישראל, היה מקום לומר כי יש היתר ללכת לשם. אמנם, הרי זה כא"י, ומשמע שארץ ישראל בוודאי יותר מתאימה לכך.

12. נסיעה לאומן, לקברו של ר' נחמן מברסלב

ר' נחמן מברסלב תבע באופן אולטימטיבי מחסידיו להיות אצלו בראש השנה. וכך מספר תלמידו-משמשו, ר' נתן (חי מוהר"ן עמ' תד):

¹⁸ גם אם יאמר כי יש צדיק שמבטיח משהו שאף צדיק שבא"י לא הבטיח, וכן אם מישהו מתחזק מאוד מצדיק מסויים, והוא לא יוכל למצוא את זה בא"י. אין סברא לכך שגדולי עולם הקבורים בא"י, כאבותינו, לא יהיו מסוגלים להבטחות צאצאיהם!!

¹⁹ גם אם יאמר האומר שעבור פעם אחת נלך לשם והם יפעלו יותר עבורנו, קשה סברא זאת שהם יסכימו שנצא מא"י לשם כך.

אמר, הראש השנה שלי עולה על הכל. והיה פלא אצלי, מחמת שהמקורבים אלי מאמינים לי, ולמה לא יזהרו כל האנשים המקורבים אלי שיהיו כולם על ראש השנה, איש לא יעדר, כי כל ענין שלי הוא רק ראש השנה. והזהיר לעשות כרוז שכל מי שסר למשמעתו ומקורב אליו יהיה על ראש השנה אצלו, לא יחסר איש. ומי שזכה להיות על ראש השנה ראוי לו לשמוח מאד מאד.

וביתר חריפות חוזר על כך (שם עמ' 10):

אך ביותר ויותר הזהיר להיות אצלו על ראש השנה, ואמר, שעל ראש השנה הוא רוצה שיהיו כל אנשי שלומנו כולם כאחד אצלו, איש לא יהיה נעדר, וגודל האזהרה שהזהיר להיות אצלו על ראש השנה אין לשער, והכפיל באזהרה זו כמה פעמים, ואמר, שכל ענינו הוא ראש השנה.

ועוד הוסיף שם על גדולת ראש השנה אצלו (שם עמ' תה):

ענה ואמר: הראש השנה שלי הוא חידוש גדול, והשי"ת יודע שאין הדבר הזה בירושה מאבותי. לא מהם קיבלתי את ענין הראש השנה שלי, אלא זו מתנה מבורא עולם עצמו. ולכן, אתם, אין צריך לומר שאתם תלויים בראש השנה שלי, אלא גם כל העולם כולו תלוי בראש השנה שלי.

ועוד הוסיף על מעלת ראש השנה לכל האנשים הרחוקים (שם עמ' תז):

אמר שיכולין אז אנשים לקבל תיקונים, מה שבכל השנה לא היה באפשר שיהיה להם תיקון בשום אופן, אעפ"כ בראש השנה, יכולין אפילו הם לקבל תיקון.

ועוד הוסיף שזה יהיה גם לאחר מותו (שם עמ' תו):

וגם אז למדנו, שרצונו חזק להיות אצלו באומן על ראש השנה תמיד לאחר הסתלקותו, ושאין דבר גדול מזה.

ועוד שם (סי' קצז):

אני רוצה להשאר ביניכם, ואתם תבואו על קברי.

ונראה להבין דבריו בשלושה סייגים:

א) ר' נחמן לא מחייב זאת לכל ישראל אלא רק את תלמידיו. כך כותב ר' נתן תלמידו במקורות הנ"ל משמו: "שיהיו כל אנשי שלומנו", "כל האנשים המקורבים אלי", "כל מי שסר למשמעתו ומקורב אליו". משמע, אין זו חובה ואולי גם לא הוראה לאחרים.

ואכן הוא בעצמו אומר שעניין זה של חיוב לחסידיו לבוא לר"ה יעורר קושיא

אצל אחרים (שם עמ' סו, ושוב בעמ' תו)²⁰:

אמר: ואם אצל צדיקים אחרים אינו כל כך חיוב להיות אצלם דוקא בראש השנה, יקשה עלי עוד קושיא אחת... שהוא מקפיד מאד להיות אצלו יותר משאר כל הצדיקים וכו'.

ואף שהבטיח סיוע לכל הפוקדים את קברו, כדבריו (שיחות הר"ן קנו):

כדברים האלה נשמע מפיו הקדוש כמה פעמים, שרמזו לכל אחד ואחד כמה גדולה המעלה של מי שיזכה לבוא על קברו הקדוש והנורא, כי בודאי ישמע דבריו ויעזור ויושיע לו בכל מה דאפשר.

עדיין י"ל שזה בעיקר כלפי תלמידיו או אף לאחרים אך לא באותה רמת חיוב אלא כעזרה.

(ב נראה, שאמר זאת רק למי שגר בחו"ל ובא אליו, אך מי שגר בא"י, שהיא פסגת המעלות שאדם יכול להשיג, ייתכן שאין צורך בכך. הרי ר' נחמן בעצמו ראה את מעלת ארץ ישראל, כמקום השיא להתעלות והשגות גדולות.

בחיי מוהר"ן (סי' רסב): "ואמר רבי נחמן: המקום שלי הוא רק ארץ ישראל".
ובליקוטי מוהר"ן (ז', א):

דע, כי עיקר הגלות אינו אלא בשביל חסרון אמונה... וזה בחינת ניסים למעלה מהטבע, כי התפילה למעלה מהטבע, כי הטבע מחיב כן, והתפילה משנה הטבע, וזה דבר נס, ולזה צריך אמונה... ועיקר אמונה, בחינת תפילה, בחינת ניסים, אינו אלא ארץ ישראל, כמו שכתוב (תהילים ל"ו, ג): שכן ארץ ורעה אמונה. ושם עיקר עליות התפילות, כמו שכתוב (בראשית, כח יז): וזה שער השמים. ובשביל זה כשפגם אברהם במה אדע (שם ט"ו, ח) ובזה פגם בירושת הארץ, שהיא בחינת אמונה, בחינת תפילה, היה גלות מצרים.

בכלל, בעקבות נסיעתו לא"י הרבה לשבח את התורה שמשיגים בא"י. מספר תלמידו בחיי מוהר"ן, על נסיעתו לא"י שהרבה לדבר על שבח א"י. כגון (חיי מוהר"ן סד עמ' קכו):

קודם שבאין לגדלות, צריכין לפול בתחילה לקטנות, וא"י היא גדלות דגדלות... ועוצם ההשגה שזכה בא"י, אילו כל הימים דיו וכו' אין מספיק לבאר, אשר לא נשמע

²⁰ הלשון המודגשת במקורות אלה לאנשי שלומנו וכדו' היא יותר מכוונת אליהם, בדווקא. וכן, העובדה שאצל צדיקים אחרים לא מקפידים על כך, משמע, שאין חסידים אחרים נוהגים כך. רק הוא אצל חסידיו.

ולא נראה מי שיזכה ע"י כניסה לא"י להשגה מפלגת עצומה ועליונה כזו.

ג) ביחס לקברי צדיקים היה אומר (לקוטי עצות-דרך ארץ ישראל):²¹

קברי צדיקים אמתיים הוא קדוש בקדושת ארץ ישראל ממש, כמו שכתוב: "צדיקים יירשו ארץ". על כן צריכין להשתדל לבוא על קברם, כי מקום קברם הוא קדוש.

במיוחד על מערת המכפלה אמר (בליקוטי מוהר"ן יז, ב):

כי לפעמים יש שנחשך אצל האחד אור הצדיק ואינו זוכה להבין ולראות אורו הגדול, ואף שהוא אצל הצדיק, אינו יכול לטעום ולהבין ולראות אורו הגדול של הצדיק, שעל ידו יוכל לבוא לתכלית הטוב. וכמו שמצינו גבי עפרון, שמקום מערת המכפלה, שהוא שער גן עדן, שדרך שם עולים כל הנשמות, ואורו גדול מאד, אעפ"כ אצלו היה מקום חשכה ואפלה, וע"כ מכרו בשמחה רבה לאברהם, כמובא (זוהר חיי שרה קכח).

מהנ"ל בדבריו ובשמו, משמע, שמי שגר בחו"ל ובא אליו, ובעיקר תלמידיו, זכה במעלה מיוחדת, שהיא מעלת א"י. אך מעלת א"י זאת מוכיחה כי ודאי ראה בא"י מקום עיקרי לעבודת ד', כאשר בקברי צדיקים יש מעלה מיוחדת, ובמערת המכפלה עוד יותר.

סיכום

א. מצאנו שחז"ל מביאים מקורות לתפילה על קברי צדיקים, הן אצל כלב והן אצל רחל, וכן שהיו יוצאים בתעניות לבית הקברות, להתפלל על הקברים.

ב. אמנם מצאנו שתי דעות בגמרא להבנת עניין זה, כאשר הרמב"ם והמאירי מציינים את הדעה לפיה הפנייה היא לה': "הרי אנו חשובים לפניך כמתים". לעומתם לתוס', למהרי"ל ולרמ"א, הפנייה היא אל הצדיקים שימליצו לפני ה', או פנייה לה' בזכות הצדיקים. אמנם מאז המקובלים, כל האחרונים מביאים מנהג זה ללכת להתפלל על קברי צדיקים.

ג. בעיית דורש אל המתים לא קיימת, כנזכר אצל שלמה (קהלת ד', ב): "ושבח אני את המתים שכבר מתו", שנשמות הצדיקים לא מסתלקות לגמרי ובאות לבקש רחמים לפני ה'. אך לכן צריך רק לבקש מהם שימליצו ויתפללו עלינו, לפני ה'.

²¹ וכן בליקוטי מוהר"ן תנינא, קט, כותב זאת על קבר הבעל שם טוב וכן ביחס ל"הצדיקים אמיתיים".

ד. בעיה של פנייה לה' דרך אמצעי, הייתה גם ביחס לפיוטים שכאלה, כגון מכניסי רחמים, אך מצאנו מקורות לאפשרות זאת, ובמיוחד לדברי ר' חיים ויטאל, שיש גדולה מיוחדת לנשמת הצדיק.

ה. בעיית "לועג לרש" לא קיימת אם זה נעשה לכבוד הנפטר או בדבריו או מכיוון שקבור למטה מי' טפחים.

ו. אדרבה, מצאנו שהיו עושים ישיבה על קברו ומזכירים דבריו, ע"מ לעשות לו נחת רוח, אך למעשה,²² לא הובא עניין הישיבה אלא אמירת דבריו או דברים אחרים לכבודו, וכן שימליץ בעדנו לפני ה'.

ז. היו שרצו להתיר לכהנים להתפלל על קברי צדיקים, וכבר כתבו התוס' שאין לסמוך על כך, וגם האחרונים פסקו כן. מלבד במערת המכפלה וקבר רחל שיש המתירים, כי גם הלכתית מצאו פתרונות שאין הם מטמאים.

ח. אף שבמקור היה מדובר על קברים בארץ ישראל, דברו הפוסקים, ובראשם המהרי"ל והרמ"א גם על קברים בחו"ל. ואכן, יציאה לחו"ל לצורך זה הותרה ע"י הרבה אחרונים, שכבר מצאנו היתרים לצאת מא"י לצורכי מצווה קלה. לעומתם, הראי"ה קוק לא מוצא היתר לצאת לחו"ל, אלא שיעלו על קברי גדולי ישראל בארץ.

ט. למעוניינים, גם מצוה ללכת לכתחילה לחו"ל לכך. אף שיש יותר מעלות בקברי צדיקים בא"י.

י. מצאנו אצל ר' נחמן מברסלב, דרישה לבוא לקברו ובעיקר לראש השנה. אך סייגנו זאת, שדבריו נאמרו בעיקר לתלמידיו, ונראה, שזה רק למי שגר בחו"ל. שם הוא יראה השגות בקברי צדיקים כמו באוויר א"י. במיוחד, שהוא שיבח את ההשגות המיוחדות בא"י ובמיוחד שם בקברי צדיקים, ובמיוחד במערת המכפלה. ממילא, אין טעם ללכת גם פעם אחת בשביל להשיג אוויר ארץ ישראל, בחו"ל!²³ לכן מי שגר בא"י, יש עדיפות שילך לקברי צדיקים של אבותינו ואחרים, בארץ ישראל, שם בוודאי ישיג השגות גבוהות יותר, שהאוויר זך יותר רוחנית.

²² עצם היעלמות העניין מהפוסקים האחרונים, מראה כי לא הייתה דעתם נוחה עד כדי כך, שיעשו מ"בית החיים" ישיבה.

²³ אלא אם כן הודמן לצאת לחו"ל, באחד התנאים המותרים.